

A csepeli Weiss Manfréd

Egy kandidátusi disszertáció tanulságai

Vitathatatlanul legnépszerűbb műfaja — évszázadok, vagy talán évezredek óta — a történettudománynak, a történetírásnak, a *biográfia*, a történelmi életrajz. A történelem nagyjairól, egy-egy kor kiemelkedő vagy hírhedt személyiségeiről talán azért is olvasunk olyan szívesen, mert az egyes életsorsok — legyenek akár irigylésre méltó karriertörténetek, vagy a meg nem értettség közönyébe fulladó tragédiák — mindnyájunk számára ismerősek. A hadvezér, a szabadsághős, a sikeres üzletember és a bukott politikus — valamiképp az évszázadok távolából is rokonunk, akivel azonosulni tudunk.

Van azonban egy kevésbé népszerű történelmi műfaj, amely — ha nem mellőzi a

nyeket és öntötte a löszergyártáshoz szükséges rezet és acélt. Huszonöt évvel korábban a gyár még mindössze százötven munkást foglalkoztatott.

Mi eredményezte ezt a világméretben is rendkívül gyorsnak mondható felfutást? Mi tette lehetővé, hogy a viszonylag későn alapított vállalat az első világháborúra az ország legjelentősebb üzemévé váljon, s ezáltal egyik legiszilárdabb bázisát képezze a forradalmi munkásmozgalomnak? — ezekre a kérdésekre kereste a választ az értekezés írója, Varga László.

A csepeli gyár hihetetlen gyors növekedése — vagy ahogy a szerző nevezi: a „csepeli csoda” — számos egyedi és általános tényező; családi, országos és összmonarchiai érdekek összetalálkozásából jött létre. Így egyszerre volt bizonyos fokig kivétel, és egyszerre tipikus jelenség, vagy más szóval: modell, amelynek segítségével képet kaphatunk a magyar iparfejlődést alakító és befolyásoló tényezőkről, mindazokról a legkülönbözőbb diplomáciai, politikai, katonai vagy kereskedelmi megfontolásokról, amelyek egy ilyen gyáróriás kialakulását a Monarchia keretei között elősegítették.

A fiatal kutató — bécsi levéltári források felhasználásával — sok fontos új adattal teszi teljesebbé az Osztrák-Magyar Monarchia gazdaság- és társadalomtörténetéről az utóbbi évtizedek során mind plasztikusabbá váló képet, művének mégis azok a legérdekesebb fejezetei — talán a bevezetőben már jelzett okoknál fogva is — amelyek a Weiss család „karrierjét” mutatják be. A család nem tartozott a korán felemelkedő családok közé, s így felemelkedésének alapját elsősorban nem az öröklött vagyon képezte, hanem az, hogy a családtagok tőkájüket sokkal gyorsabban és hatékonyabban forgatták. Sok korabeli nagyforgatták. Sok korában nagy-tőkés familiához hasonlóan ők is először a malomiparban próbálták terménykereskedelemből származó tőkájüket elhelyezni. Később, amikor az agrárválság miatt a terménykereskedelem már nem bizonyult biztos üzletnek, a család — s elsősorban a fiatal Weiss Manfréd — felfedezte a maga számára a hadiipart: s konzerveket, sátrakat, felállítható tábori konyhát, később löszert kezdett gyártani és szállítani a közös hadsereg számára.

Weiss Manfréd a családi vállalkozásba húszéves korában, 1877-ben kapcsolódott be, s ettől kezdve szinte naponta adta bizonyosságát kivételes vállalkozói képességeinek. A kockázatot, az átmeneti nehézségeket tudatosan vállalta, döntéseivel mindig egy lépéssel megelőzte versenytársait. A gyorsaság és az alkalmazkodó képesség lett sikereinek fő forrása. Jórészt neki köszönhető, hogy a Weiss fivérek számos nagybank és iparvállalat érdekeltiségének megszerzésével gyarapíthatták vagyonukat, amely 1892-re elegendőnek bizonyult a csepeli

hadiüzem létesítésére. Már magának a területnek a kiválasztása is bizonyította az akkor harmincöt esztendőes gyáralapító előrelátását. A gyéren betelepült, alig iparosított Csepel-sziget nemcsak a vállalat továbbfejlesztésére, de a későbbi években rohamosan növekvő gyári munkásság leteleptetésére is lehetőséget nyújtott.

A hadsereg állandó megrendelése mellett, elsősorban Weiss Manfréd vállalkozói kvalitásainak köszönhető, hogy a gyár az alapítást követő tíz esztendőben nemcsak képes volt felzárkózni a legnagyobb ausztriai löszergyárak mellé, de a Monarchia piaci mellett a külföldi piacok megszerzésére is sikeres kísérleteket tehetett. A századforduló után talán nem volt olyan háború és fegyveres összecsapás — írja Varga László —, amelynél legalább az egyik fél ne Weiss-féle töltevényekkel harcolt volna.

A vállalkozó portréjához tartozik, hogy a piacok bővítése mellett Weiss Manfréd jelentős tartalékokat halmozott fel. Ez a többletkapacitás tette lehetővé, hogy az első világháború kitörése után nem sokkal a Weiss Manfréd Művek megduplázza, majd a háború második évére megnégyszerezze termelését, s ezáltal a Monarchia egyik legjelentősebb hadiüzemévé nöje ki magát. A háború végén báróságot is nyert gyártulajdonos vagyonát több mint 500 millióra becsülték.

Nehéz és ellentmondásos feladat Weiss Manfréd életének értékelése. Lehetetlen a „csepeli csodát” úgy méltányolni — írja Varga László —, hogy abból ne jusson a főszerzőre, s lehetetlen a háborút úgy elítélni, hogy az ne vonatkozzék legfőbb haszonélvezőjére. Az egyik oldalon, akár mint egy képzeletbeli mérleg serpenyőjében, ott áll a vállalkozó gazdasági zsenialitása, a másikon a „nagy-tőkés kíméletlensége.” A disszertáció írója

tehát, miközben a korszak egyik legtehetségesebb és legsikeresebb kapitalista vállalkozójának portréját rajzolja meg, nem akarja „rehabilitálni” báró Weiss Manfrédot, a fegyvergyárost, a Monarchia egyik legnagyobb adófizetőjét. S erre nincs is szükség!

A Valóság szeptemberi számában Hankiss Elemér azt írja, közgondolkodásunk egyik legkárosabb sztereotípiája, hogy a vállalkozói magatartáshoz több évtized óta elmarasztaló értelem tapad. Ez a magatartás — Hankiss szerint — azért veszítette el a hitelét nálunk, mert mindörökké társítottuk a kizsákmányolást, a társadalmi egyenlőtlenség fogalmával, s nem vettünk tudomást arról, hogy a vállalkozói képességek és lendületek a szocialista társadalomban is nélkülözhetetlenek. S ha ez így van, akkor egy sikeres kapitalista vállalkozó portréja — a szorosan vett szaktudományos eredményeken túl — a mának is nyújthat tanulságokat.

Vikol Katalin

Nemzet galériája

Sábor rajza

személyes, emberi momentumokat — hasonló érdeklődésre tarthat számot. S ez — bármilyen meglepő is — a gazdaságtörténet, amelyet sokan száraznak, unalmasnak, olykor túl elméletinek érznek.

Gondoljunk csak a 195 esztendő Ganx-gyár történetére, amely már az alapítás pillanatától kezdve szinte elválaszthatatlan volt a gyár vezetőgárdájának kvalitásaitól: a gyáralapító, svájci származású öntőmester, Ganz Ábrahám makacs szorgalmától, változó piaci kereslethez alkalmazkodó rugalmasságától, vagy a nemkevésbé tehetséges utód, a Németországból bevándorló mérnök-felhaló, Mechwart András vállalkozói hozzáértésétől, amelyet olyan kiváló tudós szakemberek felkutatása és alkalmazása is tanúsít, mint a később világhírnévre szert tett Biáthyé, Zipernovszkyé, Déryé.

Legutóbb Moldova György riportköteté bizonyította, mennyire elválaszthatatlan egy-egy kiemelkedő gazdasági vállalkozás sikerétől a vállalkozásért leginkább felelős vezető — vagy a „tulaj” — hozzáértése és ügybuzgalma. S ez nemcsak a textiliparban volt így! Ahogy ennek az ipárgárnak a története szinte megírhatatlan a Goldberger család története nélkül, úgy fonódott össze a csaknem száz esztendő Csepel Művek története az alapító Weiss Manfréd és családja karrierjével.

Már az elnevezés: „csepeli Weiss Manfréd”, egyszerre jelentette a főváros legjelentősebb ipari üzemévé, növekvő gyárkomplexumot, s a csepeli előnévvel nemességre emelt gyártulajdonost. A nagy múltú gyár, s egykori tulajdonosa történetéről nemrég kandidátusi disszertációt védtek meg a Magyar Tudományos Akadémián. Az értekezés szerzője egy fiatal történész, Varga László, az opponensek véleménye szerint nem hagyományos üzemtörténetet írt, hanem ennél jóval többet: megkísérelte, hogy — a gazdaságtörténetírás legmodernebb követelményeinek eleget téve — ne csak a gyárról, de az üzem létesítő tőkés család szándékairól is számot adjon.

Ez annál is érdekesebb vállalkozás, mivel a csepeli Weiss Manfréd Művek az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legdinamikusabban fejlődő iparvállalata volt, ahol az első világháború harmadik évében már csaknem húsz ezer munkás szerelte a tölté-